

De aanpak van kunstcriminaliteit in Nederland

*Richard Bronswijk en Fons van Gessel**

Er gaat veel geld om in de handel in kunst, antiek en cultuurgoederen. In de afgelopen jaren stegen de wereldwijde verkopen naar ruim € 68 miljard. Steeds meer mensen beleggen in kunst, antiek en cultuurgoederen. En waar veel geld omgaat, zijn criminelen. Volgens de Amerikaanse FBI is kunstcriminaliteit, na de handel in drugs, zelfs het meest winstgevend. Kunstcriminaliteit is big business met een veelheid aan criminele verschijningsvormen. Ook in Nederland vraagt de bestrijding van kunstcriminaliteit om aandacht. In deze bijdrage laten wij zien hoe de politie deze vorm van criminaliteit aanpakt.

We beginnen met een korte historische schets van de ontwikkeling van de kunstcriminaliteit, om vervolgens in te gaan op de vraag hoe de politie in Nederland zich op dit terrein heeft georganiseerd. Ook wordt gekeken naar de omvang van kunstcriminaliteit en hoe deze te bepalen. Er is veel informatie uit verschillende bronnen beschikbaar, niettemin ontbreekt een gedegen en adequaat beeld. Tot slot behandelen we een specifieke vorm van kunstcriminaliteit, namelijk valse kunst. Valse kunst opsporen is een taai proces doordat verschillende betrokken partijen veelal dezelfde belangen delen, waardoor onrechtmatigheden niet snel aan het licht komen.

Criminaliteit met kunst, antiek en cultuurgoederen

De kunstmarkt begon in de jaren zestig van de vorige eeuw wereldwijd op te bloeien. De prijzen van kunstwerken namen een enorme vlucht. Kunst werd een zeer profijtelijk object om in te investeren. En dat gold ook voor gestolen kunst, omdat het door de internationalisering van

* R. Bronswijk is teamleider bij het Team Kunst en Antiek van de Landelijke Eenheid. F. van Gessel is senior beleidsadviseur aan kunst, antiek en cultuurgoederen gerelateerde zware criminaliteit bij het ministerie van Justitie en Veiligheid. De auteurs schreven dit artikel op persoonlijke titel.

de handel vaak niet mogelijk was om na te gaan of de verkoper ook de rechtmatige eigenaar was. Kunst werd zowel uit musea als uit woningen van particulieren gestolen. Vaak werden kunstwerken ook teruggegeven, maar niet nadat een verzekeringsmaatschappij bereid was geweest om hiervoor een losprijs te betalen. Deze werkwijze werd gekopieerd door terroristische bewegingen om geld te verdienen ter financiering van aanslagen, of politieke eisen kracht bij te zetten.¹ Behalve diefstal gaf de marktontwikkeling ook een impuls aan criminelen die op andere wijze, bijvoorbeeld met namaak of vervalsing, geld probeerden te verdienen in deze markt.

In reactie op deze ontwikkeling ontstonden de eerste organisaties die zich gingen toeleggen op het opsporen van gestolen kunst. In eerste aanleg ging het daarbij niet zozeer om de bestrijding van kunstcriminaliteit, maar om gestolen kunstwerken terug te bezorgen bij de rechtmatige eigenaar. Daartoe werden in de museale wereld en de kunsthandel de eerste stappen gezet in internationale informatie-uitwisseling.

De politiediensten in Europa zetten in deze zelfde periode ook de eerste schreden in opsporing en informatie-uitwisseling. In 1969 werd in Italië de eerste politiedienst ingericht speciaal ter bestrijding van kunstcriminaliteit. In reactie op het UNESCO-verdrag 1970² werden in de overige Europese landen speciale afdelingen opgericht. Zo kreeg de Criminele Recherche en Informatiedienst van de Nederlandse Rijks-politie een afdeling Kunst- en Antiekcriminaliteit. Deze afdeling werd in 2002 opgeheven. De politieman die de uitvoering van deze taak had verzorgd, ging met pensioen en er was vanuit de politieorganisatie gewoonweg geen belangstelling meer om deze opgave uit te voeren. Het UNESCO-verdrag 1970 heeft 'slechts' betrekking op preventieve maatregelen ter bescherming van cultuurgoederen, op internationale samenwerking en op de terugvordering van cultuurgoederen die op illegale wijze het land van oorsprong hebben verlaten. Niettemin gaf het verdrag een impuls aan de bestrijding van kunstcriminaliteit in tal van verschijningsvormen: diefstal, roof, gijzeling, namaak, fraude, illegale handel, oorlogsmisdaden, ondergronds bankieren, witwassen,

- 1 Zo werden bijvoorbeeld in 1974 negentien schilderijen uit het Russborough House geroofd, waarvoor een losgeld van \$ 8 miljoen werd gevraagd en de overbrenging van vier IRA-leden die in Britse gevangenschappen in hongerstaking waren, naar Belfast.
- 2 Overigens ratificeerde Nederland het UNESCO-verdrag pas in 2009.

valsheid in geschrifte, vernieling, afpersing, schatgraven/duiken, belastingontduiking, vandalisme.

In Nederland kwam het pas in 2009 tot aanvaarding door het parlement van de Uitvoeringswet UNESCO-verdrag 1970 inzake onrechtmatige invoer, uitvoer of eigendomsoverdracht van cultuurgoederen. In de aanloop daarnaartoe kwam de bestrijding van de illegale handel in cultuurgoederen in de politieke belangstelling te staan. Uit het rapport *Schone kunsten. Preventieve doorlichting kunst- en antiekhandel* (Bieleman e.a. 2007) bleek dat de handhaving versnipperd was en er bij de politie sprake was van een gebrek aan expertise. De politie maakte nauwelijks mensen en middelen vrij voor de opsporing van aan kunst gerelateerde criminaliteit. Bijgevolg was er onvoldoende inzicht in de omvang van kunstcriminaliteit in Nederland. Voorts werd geconstateerd dat er onvoldoende aandacht werd besteed aan het centraal registreren van vermiste en gestolen kunst- en antiekobjecten. De betrokken bewindslieden van de ministeries van Justitie, Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en Financiën zegden in de beleidsreactie³ op het rapport onder andere toe om voor de politie een database van gestolen kunst en antiek op te zetten en een centrale specialistische unit voor kunst- en antiekcriminaliteit in het leven te roepen, evenals aanspreekpunten bij de regionale politiekorpsen. In 2009 werd daarmee de basis gelegd voor de huidige inrichting van de bestrijding van de kunstcriminaliteit bij de politie. In 2012 werden de toezeggingen over de inrichting bij de politie door de bewindslieden in een brief aan de Tweede Kamer⁴ herhaald.

Sinds de vorming van de Nationale Politie is het Team Kunst en Antiek onderdeel van de Dienst Landelijke Informatieorganisatie (DLIO) bij de Landelijke Eenheid. Het team (3 fte) functioneert als expertisecentrum en centraal punt in de – internationale – informatiecoördinatie. Voorts heeft het team de database voor gestolen kunst en antiek, die gevuld is met informatie over vanaf 2009 in Nederland gestolen voorwerpen, onder beheer. Dit betreft voorwerpen waarvan aangifte wordt gedaan en waarvan een afbeelding beschikbaar is of een uitgebreide beschrijving. Naast de inzet bij de Landelijke Eenheid heeft thans elke regionale eenheid een taakaccenthouder Kunst en Antiek. De taakaccenthouders vormen de verbinding tussen de Landelijke Eenheid en

3 *Kamerstukken II 2007/08, 31255, nr. 10.*

4 *Kamerstukken II 2011/12, 31255, nr. 13.*

de (eigen) regionale eenheid en zijn als zodanig het aanspreekpunt voor zaken die kunstcriminaliteit betreffen.

In oktober 2020 hebben de ministers van Justitie en Veiligheid (JenV) en Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) in een antwoord op schriftelijke Kamervragen⁵ aangegeven nog steeds achter deze uitgangspunten te staan. De beschikbare capaciteit is inmiddels uitgebreid door de inzet van politievrijwilligers. Burgers kunnen op basis van persoonlijke deskundigheid specifiek als politievrijwilligers bij het Team Kunst en Antiek worden ingezet. Daarnaast hebben in de afgelopen periode zes inspecteurs van de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed van het ministerie van OCW de bevoegdheid van bijzonder opsporingsambtenaar (boa, domein 6) verkregen.

Nederland heeft daarmee gekozen voor een inrichting van de politieke taak voor de bestrijding van kunst- en antiekcriminaliteit en de illegale handel in cultuurobjecten die afwijkt. In een groot aantal landen is de taak belegd bij een doorgaans robuuste politie-eenheid, die niet alleen informatie verzamelt, maar ook kunstexperts en archeologen beschikbaar heeft, en waar de operationele opsporing is belegd. In Nederland houdt slechts een kleine groep van medewerkers zich bezig met het informatie- en coördinatieproces. Enige expertise is beschikbaar door middel van de eerdergenoemde inzet van de politievrijwilligers. Voor wat betreft specifieke deskundigheid kan de politie terugvallen op specialisten van de Inspectie Overheidsinformatie en Erfgoed, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, musea en andere erfgoedbeherende instellingen en gerenommeerde deskundigen. In deze samenwerking met derden (zowel publieke diensten als private deskundigen) loopt Nederland in vergelijking met andere landen mijlenver voorop. Buitenlandse politiediensten bekijken deze samenwerking met argusogen. De operationele opsporing wordt in Nederland, anders dan we aantreffen bij buitenlandse politiediensten, uitgevoerd door de recherche bij de regionale eenheden.

Omvang van kunstcriminaliteit

Er wordt wel gezegd dat het beschavingspeil van een land af te leiden is van de mate waarin men voor het erfgoed zorgt en dit beschermt. De

⁵ *Aanhangsel Handelingen II* 2020/21, nr. 574, antwoord op de schriftelijke Kamervragen over het bericht 'Brutale roof Congolees beeld als protest in Afrika Museum'.

schade die de maatschappij lijdt door kunstcriminaliteit is van cultuurhistorische aard, maar daarnaast ook financieel. Op beide fronten betekent het een verarming van de samenleving. Ondanks de toegesloten aandacht bij politie en justitie voor kunstcriminaliteit, de jarenlange uitwisseling van informatie tussen betrokken partijen en de registratie in publieke en private databases,⁶ zijn er geen betrouwbare gegevens beschikbaar over de omvang van kunst- antiekcriminaliteit en de handel in illegale cultuurgoederen (Oosterman 2019). Wat betreft de financiële omvang is dat te wijten aan onzekerheden en onduidelijkheden over de waarde van kunstobjecten (bijvoorbeeld de aankoopwaarde, de verzekerde waarde en de verwachte opbrengst bij verkoop). Voor wat betreft het aantal zaken geldt dat niet alleen de registratie te wensen overlaat, er wordt ook gestolen zonder dat de benadeelde daarvan onmiddellijk op de hoogte is. Denk hierbij aan diefstallen uit bibliotheken, archieven en museale opslag. Daarnaast zijn er in de kunstwereld particuliere organisaties en privédetectives actief die zijn gericht op het terugbezorgen van de kunstobjecten, en niet in de eerste plaats om in een strafrechtelijk perspectief de feiten op een rijtje te krijgen, laat staan om strafrechtelijke vervolging te bevorderen.

Dat Frankrijk en Italië bij uitstek landen zijn waar kunst- en antiekroof plaatsvindt, is voor iedereen voorstelbaar. En cijfers die Interpol publiceert, bevestigen dit ook wel. Maar dat wil niet zeggen dat kunstcriminaliteit in Nederland een onbekend fenomeen is. Integendeel. Meest in het oog springen natuurlijk de diefstallen uit bij het grote publiek bekende musea. Deze incidenten halen altijd de voorpagina's van de landelijke dagbladen. Alleen al in het jaar 2020 waren het Singer Museum in Laren en het Hofje van Mevrouw Van Aerden te Leerdam het slachtoffer van diefstal van schilderijen. Maar ook het oorlogsmuseum Eyewitness te Beek (Limburg) werd beroofd van unieke objecten. In dit soort zaken wordt door de politie vol ingezet op het rechercheonderzoek. Helaas wil dat niet zeggen dat de daders altijd worden gearresteerd en tegelijkertijd de buit kan worden geretourneerd. Overigens wordt diefstal van kunststukken in Nederland beschouwd als ieder ander vermogensdelict. Dat betekent dat politiecapaciteit wordt toebedeeld conform de processen die daarvoor bij de politie worden toegepast. In de afweging lijkt het er soms op dat onvoldoende

6 Onder andere het Art Loss Register, de National Stolen Art File van de FBI, de database van Interpol en de Database Carabinieri.

wordt beseft dat er naast verdovende middelen voor criminelen ook andere mogelijkheden zijn om snel en veel geld te verdienen, namelijk met kunst en antiek.

Kunst en antiek is ook voor criminelen een goede mogelijkheid voor een belegging. Bijgevolg zijn kunst- en antiekobjecten buitengewoon interessant in het kader van ontnemen. De politie is gespitst op het vinden van verdovende middelen, wapens, contant geld en dure auto's. Een schilderij wordt door een rechercheur nog wel herkend als kunst, maar andere voorwerpen niet direct. Het Team Kunst en Antiek biedt hier ondersteuning. Dat doet het team door waar mogelijk recherchecollega's te informeren. Voorts heeft het team praktische hulpmiddelen ontwikkeld. Door de samenwerking met de handel en deskundigen kan snel expertise worden ingeschakeld om te beoordelen of aangetroffen voorwerpen inderdaad gestolen of vermiste objecten zijn, dan wel de moeite waard van beslag zijn met het oog op ontneming. Door tijdens een doorzoeking foto's van objecten uit te wisselen kan eenvoudig een eerste beoordeling door een expert plaatsvinden. Het team heeft met de Dienst Domeinen afspraken gemaakt om in beslag genomen kunst en antiek geconditioneerd op te slaan.

Valse kunst

Een bijzonder fenomeen in de kunstcriminaliteit betreft valse kunst. Het treft niet alleen musea of de individuele liefhebbers, maar ook zakelijke transacties. Sommige tongen beweren dat 50% van de kunst in musea vals is. De afgelopen jaren kwamen enkele musea in opspraak. Het Museum Ludwig in Keulen moest vaststellen dat bijna de helft van de collectie Russische avant-gardisten vals is. Het Museum voor Schone Kunsten Gent kwam in opspraak omdat het valse werken van Malevitsj en Kandinsky tentoon zou stellen. Het betrof werken die door het Russische echtpaar Toporovski in bruikleen waren gegeven. In Genua werd een lopende tentoonstelling in het Palazzo Ducale van de kunstenaar Modigliani vroegtijdig afgebroken, nadat er een sterk vermoeden was gerezen dat, zoals later werd bevestigd, 21 werken vals waren.

Zakelijke transacties kunnen ook worden getroffen door valse kunst, zo laat de volgende casus zien. Een partij verstrekte een lening

waarvoor een schilderijenverzameling, voorzien van twee rapportages van taxateurs, in onderpand werd gegeven. Na verloop van tijd werden de aflossingsverplichtingen op de lening niet meer nagekomen.

Daarop werd besloten de schilderijen door een onafhankelijke taxateur, aangewezen door de rechtbank, te laten taxeren. Toen kwam de aap uit de mouw. De waarde van de gehele verzameling was nog geen kwart van de uitstaande schuld. Een deel van de schilderijen betrof falsificaten. Andere exemplaren waren niet zoveel waard als door de beide taxateurs was geoordeeld. Eigenlijk kent deze casus twee problemen. Vervalsingen en de expertise van de taxateur. Het is buitengewoon moeilijk om onomstotelijk bewijs te leveren dat kunstobjecten zijn vervalst. Weliswaar komen er steeds meer technieken beschikbaar om forensisch bewijs te leveren, maar ook de vervalser beschikt over deze kennis, deskundigheid en middelen. Daar komt nog bij dat eigenaren van een duur kunstobject niet willen erkennen dat het object vals is en daardoor een gesloten front vormen met de vervalser en handelaren. Kortom, wat begint met een eenvoudige aangifte van oplichting, kan leiden tot een jarenlange juridische strijd over de authenticiteit van het kunstobject.

Ook de particuliere verzamelaar kan slachtoffer worden. In de zomer van 2020 werd een Italiaanse kunstzwendelaar ontmaskerd dankzij speurwerk van de Nederlandse politie. De Italiaan bood op veilingen etsen aan uit de zogeheten serie Suite Vollard. Een serie etsen van de hand van Picasso. De etsen werden aangeboden als proefdruk van de serie. De kwaliteit van de vervalsing was hoog, zelfs inclusief het watermerk in het papier. De opbrengst op de veiling zou enkele duizenden euro's moeten zijn. Zonder tip van een buitenlandse politiedienst dat eenzelfde werk eerder in beslag was genomen als vervalsing, waren de etsen ook zonder meer in Nederland geveild. Nu werden ze in beslag genomen en heeft de politie via geduldig speurwerk een Italiaanse man als inbrenger van de etsen op de veiling kunnen traceren. De man had in eerste aanleg een plausibel verhaal. Hij beweerde de kleinzoon te zijn van een kunsthandelaar die in de jaren dertig van de vorige eeuw etsen van Picasso had gekocht. Als bewijs daarvoor had hij een document van een gerenommeerde galeriehouder uit Rome, waaruit dat zou blijken. Al met al een overtuigend verhaal waarmee de man in tal van landen over de hele wereld valse Picasso's op veilingen aangeboden heeft en zeer veel geld heeft verdiend. Het onderzoek naar de activiteiten van de verdachte is overgenomen door de afdeling

TPC (Tutela Patrimonio Culturale) van de Italiaanse Carabinieri. Zij heeft het onderzoek nog niet afgesloten.

Tot slot

Bij kunstcriminaliteit wordt vaak gedacht aan een spectaculaire diefstal uit een bekend museum, waarbij de buit een grote waarde vertegenwoordigt. De museumbeveiliging verbijst zich. De identiteit van de dieven is een mysterie. Over de ware aard van de opdrachtgever wordt gespeculeerd. De politie loopt achter de feiten aan. Ingrediënten voor een succesvolle Hollywoodverfilming, waarvan de films *The Thomas Crown Affair* en *Entrapment* voorbeelden zijn. Het geeft velen een romantisch beeld van kunstcriminaliteit en sympathie voor de dader, die zo slim en *well-to-do* is, dat hij zijn tegenstrevers altijd een stapje voor is. De werkelijkheid is anders. Er zijn grote bedragen gemoeid met de criminaliteit gerelateerd aan kunst, antiek of cultuurgoederen. De criminele belangen zijn groot. De netwerken erachter hebben soms verbinding met georganiseerde misdaadgroeperingen zoals de maffia of met financiering van terrorisme. Toch hebben opsporing en vervolging van kunstcriminaliteit ook last van het beeld dat Hollywood ons heeft bezorgd, omdat het ook binnen politieorganisaties een beeld heeft doen ontstaan dat het niet gaat om het bestrijden van serieuze criminaliteit. Het is te hopen dat dit beeld zal gaan kantelen, zeker als de politie erin slaagt om een betere informatiepositie te verwerven. Ook hier geldt: informatie en data zijn het goud van de organisatie. Daarom is het Team Kunst en Antiek op zijn plaats bij de Dienst Landelijke Informatieorganisatie van de Landelijke Eenheid. Slaagt de politie in de opzet om aan de ingezette richting uitvoering te geven, dan zal blijken dat terecht wordt gesproken van aan kunst, antiek en cultuurgoederen gerelateerde zware criminaliteit. Ondanks de beperkte inzet van eigen mensen en middelen weet de politie resultaten te boeken door nauwe samenwerking met derden, zowel publiek als privaat, en doordat het Team Kunst en Antiek een uitgebreid – internationaal – netwerk heeft opgebouwd voor informatie-uitwisseling ten bate van de opsporing.

Literatuur

Bazley 2010

T.D. Bazley, *Crimes of the art world*, Westport, CA: Praeger/Greenwood 2010.

Bieleman e.a. 2007

B. Bieleman, R. van der Stoep & H. Naayer, *Schone kunsten. Preventieve doorlichting kunst- en antiekhandel*, Groningen/Rotterdam: IntraVal 2007.

Huffnagel & Chappell 2019

S. Huffnagel & D. Chappell (red.), *The Palgrave handbook on art crime*, Londen: Palgrave Macmillan 2019.

Mooney 2002

K. Mooney, *The chiaroscuro market: Art theft and the art world*, New York: FKM Books 2002.

Oosterman 2019

N. Oosterman, 'Regional overviews of the policing of art crime in the European Union', in: S. Huffnagel & D. Chappell (red.), *The Palgrave handbook on art crime*, Londen: Palgrave Macmillan 2019, p. 213-235.

Princen 2015

M. Princen, *De gekooide recherche: het ware verhaal achter de matige prestaties van de Nederlandse opsporing*, Amsterdam: Prometheus Bert Bakker 2015.